

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЖИТТЄЗДАТНОСТІ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті вирішено важливе науково-практичне завдання щодо узагальнення та розвитку теоретико-методологічних положень життєздатності суб'єкта господарювання. Визначено взаємозв'язок між економічними теоріями та теорією життєздатності суб'єкта господарювання. З'ясовано принципи життєздатності суб'єкта господарювання. Розроблено схему та модель життєздатності суб'єкта господарювання.

Ключові слова: суб'єкт господарювання, життєздатність, існування, розвиток, стійкість, надійність, живучість, вмотивованість.

I. Вступ

Остаточні статистичні дані свідчать, що в I кв. 2015 р. розрахункове значення темпу спаду співпадаючого індексу розвитку економіки України (ВВП) становило -16,2% щодо відповідного періоду попереднього року (фактично ВВП знизився на -17,6%). На динаміку співпадаючого індексу негативно вплинули: спад експорту на -35,9%, спад роздрібного товарообороту на -23,9%, спад промислового виробництва на -21,4% і спад сільськогосподарського виробництва на -4,7% щодо відповідного періоду попереднього року.

Найбільш критичним індикатором є зниження обсягів експорту, що поступово збільшує питому вагу серед інших складових співпадаючого інтегрального індексу. Минулого року вплив експорту на динаміку ВВП був менш вираженим, тому цей фактор не був присутній серед складових співпадаючого інтегрального індексу. Темпи падіння експортних надходжень упродовж 2014 р. – I кв. 2015 р. сумарно сягнули 110,6%. Останнє кардинально змінило ситуацію, і роль фактора експорту набула виразного прояву, зайнявши п'яте місце за рівнем впливовості серед складових співпадаючого інтегрального індексу.

Поряд з тим, що темпи зниження промисловості та роздрібного товарообороту є подібними й дещо перевищують 75%, вплив згортання обсягів промислового виробництва має найбільшу питому вагу серед складових співпадаючого інтегрального індексу (56%), що й надалі формуватиме загальний негативний тренд економічної динаміки економіки України в короткостроковій перспективі.

Наслідки кризи ринкового середовища вплинули на фінансово-господарську діяльність суб'єктів господарювання. В 2015 р. 40,3% українських підприємств (не враховуючи малі підприємства) працювали збитково [1]. Питома вага їх власного капіталу в структурі пасивів становила 54,48%. Крім того, вони формували 100,0% оборотних активів через поточні зобов'язання, що свідчило про їх низьку ліквідність, неплатоспроможність і значну фінансову залежність від зовнішніх кредиторів та інвесторів. Оскільки наслідки кризи ринкового середовища істотно вплинули на фінансово-господарську діяльність вітчизняних підприємств, тому має велике значення та є надзвичайно актуальним питання узагальнення та розвитку теоретико-методологічних положень життєздатності суб'єкта господарювання в сучасних умовах.

Аналіз наукових досліджень [2–20] виявив, що існуючі підходи до забезпечення життєздатності суб'єктів господарювання орієнтовані на стабільні економічні умови. Однак економічні процеси сьогодення характеризують нестабільністю, стагнацією.

Відтак, на сьогодні існує потреба в роботі інших і вдосконаленні наявних теоретико-методологічних положень життєздатності суб'єкта господарювання.

II. Постановка завдання

Метою статті є узагальнення теоретико-методологічних положень життєздатності суб'єкта господарювання.

Для досягнення мети необхідно вирішити такі завдання:

- визначити поняття “життєздатність суб'єкта господарювання”;

- виявити складові життєздатності суб'єкта господарювання;
- обґрунтувати принципи формування життєздатності суб'єкта господарювання;
- обґрунтувати модель життєздатності суб'єкта господарювання.

III. Результати

Поняття “життєздатність системи” здавна використовують у наукових дисциплінах, які досліджують складні системи (системний аналіз, теорія систем, синергетика тощо). Сьогодні поняття “життєздатність” є міждисциплінарним і зустрічається в багатьох галузях науки.

Згідно з визначенням Р. Б. Клейнера, систему вважають економічною, якщо вона бере участь як у процесах виробництва та споживання, так і в актах розподілу та обміну економічними благами [6, с. 7].

На думку Ю. О. Колісник, життєздатність – це можливість руху економічної системи між станами з метою досягнення цілей функціонування системи, який супроводжується обміном матеріальних, трудових, фінансових та інформаційних потоків (внутрішнім і зовнішнім середовищем), взаємодією системи із суб'єктами економічної діяльності, її відтворенням. Рівень життєздатності економічної системи характеризується ефективністю вибору стратегії функціонування системи [7, с. 104].

Початок дослідження життєздатності економічних систем пов'язують із працею У. Р. Ешбі [2], який сформулював поняття життєздатності як “закон необхідної різноманітності”. Різноманітність – кількість розрізняваних станів, у яких може перебувати система. Згідно з поглядами У. Р. Ешбі, життєздатність – це здатність керуючої системи долати зростання ентропії керованої системи. Науковець розглядав ентропію як характеристику різноманітності системи, оскільки вона визначається ймовірностями реалізації станів і досягає свого максимуму на рівномірному розподілі (коли будь-який стан може реалізуватися з рівною ймовірністю), а мінімуму – коли якийсь один стан реалізу-

ється з ймовірністю, яка дорівнює 1. Тоді управління полягає в такому перетворенні множини станів керованої системи, в результаті якого ймовірність небажаних станів зменшується, а ймовірність бажаних станів збільшується, що й забезпечує зниження ентропії. Досягти цього, на думку У. Р. Ешбі, можна тільки через збільшення різноманітності керуючої системи (“тільки різноманітність може подолати різноманітність”).

Наслідком “Закону необхідної різноманітності” є висновок, що управління може бути забезпечене тільки в тому випадку, якщо різноманітність керуючої системи принаймні не є меншою, ніж різноманітність керованої системи. Таким чином, процес управління системою повинен бути спрямований на те, аби необхідна різноманітність забезпечувала стабільність функціонування системи й зберігала її життєздатність.

Отже, для підтримки життєздатності суб'єкта господарювання повинен бути забезпечений як зовнішній, так і внутрішній гомеостазис, тобто підтримка критичних параметрів суб'єкта господарювання в заданих межах. Зовнішній гомеостазис передбачає, що при будь-якій зміні зовнішніх умов функціонування суб'єкт господарювання переходить у такий стан, який найкращим чином відповідає умовам, що склалися, та зберігає стабільність системи відносно навколишнього середовища. Внутрішній гомеостазис передбачає, що на кожну непередбачену зміну внутрішнього стану виробляється управляючий вплив, який ліквідує наслідки цієї зміни й зберігає внутрішню стабільність суб'єкта господарювання.

З урахуванням вищевикладеного, а також на підставі праць А. В. Бакурової, В. В. Воронцова, Т. М. Книшенко, О. В. Марковського, Л. Н. Сергєєвої та ін. [12; 13] було визначено такі складові життєздатності суб'єкта господарювання: стійкість, надійність, живучість і вмотивованість (рис. 1).

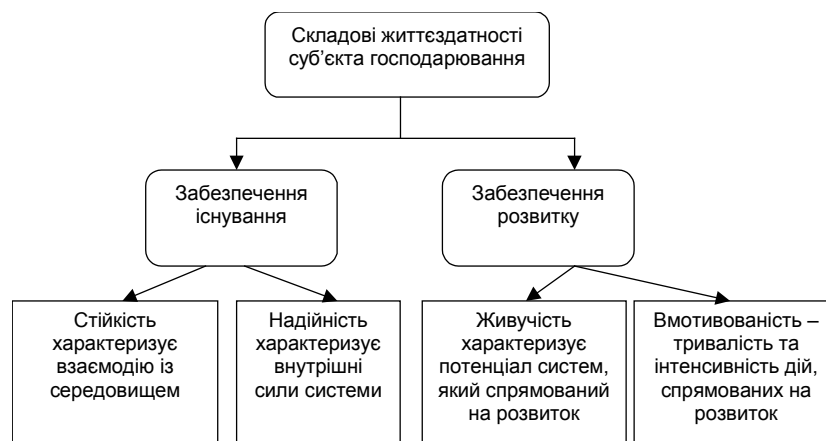

Рис. 1. Складові життєздатності суб'єкта господарювання

Джерело: розроблено автором на основі [12; 13].

Властивість стійкості суб'єкта господарювання виявляється в результаті його взаємодії із зовнішнім середовищем і відповідає вмінню зберігати свої функції та структуру при зовнішніх впливах, здатності повертатися до попереднього стану.

Надійність (структурна стійкість) характеризує здатність суб'єкта господарювання досягати мети завдяки її потенціалу (ресурсам). Надійність суб'єкта господарювання визначають надійністю елементів і структурних зв'язків, що існують у ньому.

Для забезпечення розвитку суб'єкта господарювання потрібен певний час. Живучість суб'єкта господарювання (функціонально-цільова стійкість) характеризує час існування та можливість зберігати траєкторію руху в напрямі досягнення мети при зовнішніх збуреннях, здатність са-

мовідновлюватися. На думку дослідників [12; 13], найбільший вплив на живучість має мета функціонування суб'єкта господарювання. Досить очевидно, що мета сприяє живучості системи лише тоді, коли вона досяжна. Мета, що не враховує потенціал суб'єкта господарювання, може призвести до катастрофічних наслідків. Таким чином, живучість суб'єкта господарювання визначають його здатністю зберігати та відновлювати свій потенціал у динамічному середовищі.

З урахуванням вищевикладеного, а також на підставі праць В. А. Забродського, В. Б. Занга, М. О. Кизима, Р. Річарда [3; 14; 15] визначено взаємозв'язок між теорією життєздатності суб'єкта господарювання та іншими економічними теоріями: еволюції, синергетики (самоорганізації), конкурентної боротьби, життєвого циклу (рис. 2).

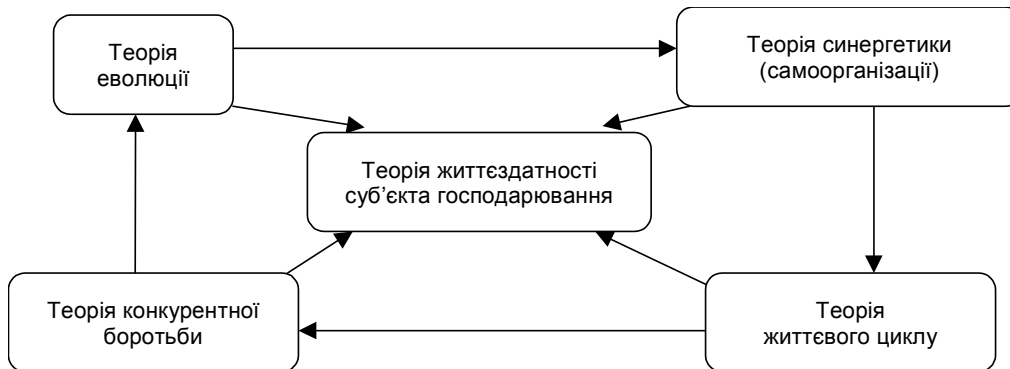

Рис. 2. Взаємозв'язок економічних теорій та теорії життєздатності суб'єктів господарювання

У свою чергу, потрібно зазначити, що суб'єкту господарювання як виробничо-економічній системі з позиції синергетики притаманні такі властивості, як відкритість і нерівновісність.

Разом з тим, згідно з теорією самоорганізації, процес життєздатності суб'єкта господарювання здійснюється тільки через нестійкість його стану. При цьому самому процесу життєздатності суб'єкта господарювання притаманні такі основні принципи: незворотність, випадковість, невизначеність, нелінійність.

Виходячи з вищевикладеного, процес формування життєздатності суб'єкта господарювання як відкритої та невірноваженої системи можна представити так (рис. 3). Таким чином, модель формування життєздатності суб'єкта господарювання (M_{cp}) як відкритої та невірноваженої системи можна записати у вигляді такого кортежу:

$$M_{cp} = \langle C, p, R, A, SR, \Delta T \rangle, \quad (1)$$

де C – властивості життєздатності суб'єкта господарювання;

p – принципи життєздатності суб'єкта господарювання (незворотність, випадковість, невизначеність, нелінійність);

R – зв'язки між властивостями життєздатності суб'єкта господарювання;

A – зв'язки між принципами життєздатності суб'єкта господарювання;

SR – зовнішнє середовище, в якому функціонує суб'єкт господарювання;

ΔT – інтервал часу, протягом якого суб'єкт господарювання зберігає свою цілісність.

Практика господарювання свідчить, що основними властивостями життєздатності суб'єкта господарювання є його ліквідність, фінансова незалежність, ділова активність і рентабельність.

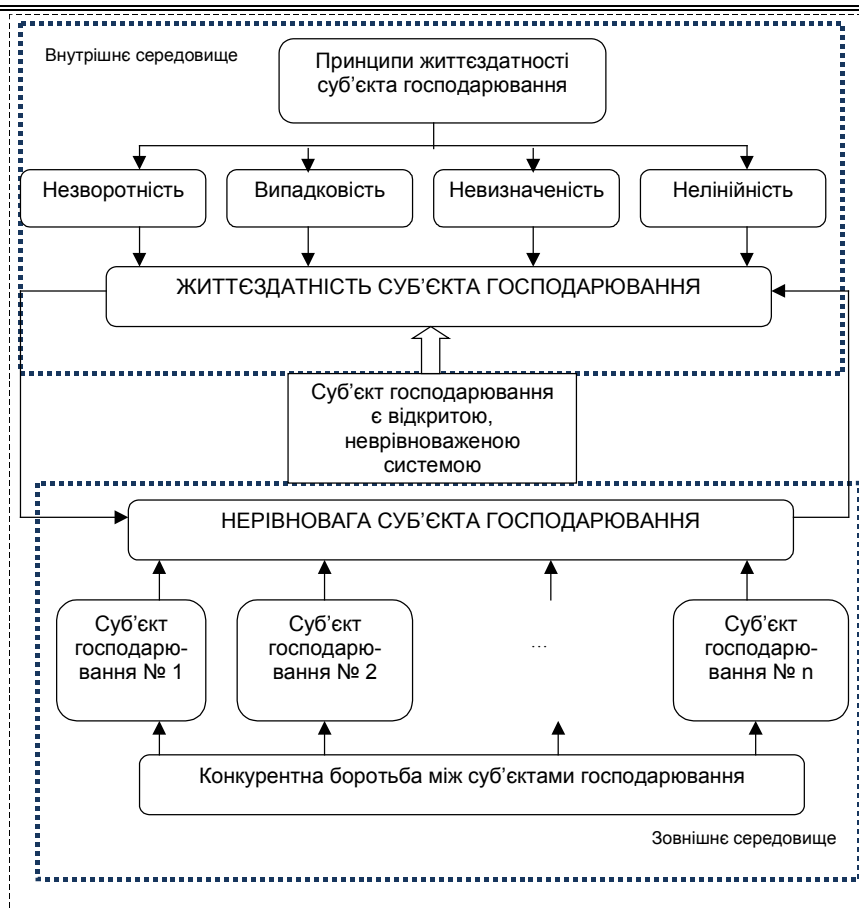

Рис. 3. Процес формування життєздатності суб'єкта господарювання

Джерело: розроблено автором на основі [12; 13].

IV. Висновки

Отже, було вирішено важливе науково-практичне завдання щодо узагальнення та розвитку теоретико-методологічних положень життєздатності суб'єкта господарювання. Основні висновки та рекомендації полягають у такому:

1. Життєздатність суб'єкта господарювання – це можливість руху між станами з метою досягнення цілей функціонування системи, який супроводжується обміном матеріальних, трудових, фінансових та інформаційних потоків (внутрішнім і зовнішнім середовищем), взаємодією системи із суб'єктами економічної діяльності, її відтворенням.
2. Визначено взаємозв'язок між теорією життєздатності суб'єкта господарювання та іншими економічними теоріями: еволюції, синергетики (самоорганізації), конкурентної боротьби, життєвого циклу.
3. З'ясовано принципи життєздатності суб'єкта господарювання: незворотність, випадковість, невизначеність, нелінійність.
4. Доведено, що модель життєздатності суб'єкта господарювання є кортежем між властивостями, принципами, зв'язками між властивостями та принципами життєздатності суб'єкта господарювання; зовнішнім середовищем, у якому функціо-

нує суб'єкт господарювання, та інтервалом часу, протягом якого суб'єкт господарювання зберігає свою цілісність.

Список використаної літератури

1. Державна служба статистики України: офіційний інтернет-ресурс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Ешбі У. Р. Введение в кибернетику / У. Р. Ешбі. – Москва : Наука, 1975. – 427 с.
3. Забродский В. А. Оценка финансовой устойчивости производственно-экономических систем / В. А. Забродский, Н. А. Кизим. – Харьков : Бизнес Информ, 2000. – 82 с.
4. Заграй Г. В. Концепція моделювання управління життєздатністю комерційного банку в умовах постіндустріальної економіки [Електронний ресурс] / Г. В. Заграй. – Режим доступу: http://www.kpi.kharkov.ua/archive/Наукова_периодика/vestnik/Актуальні_проблеми_управління/2012/45/.
5. Кашуба Я. М. Гармонія структури в забезпеченні життєздатності підприємництва [Електронний ресурс] / Я. М. Кашуба // Бизнес-информ. – 2013. – № 9. – С. 106–110. – Режим доступу: http://www.businessinform.net/pdf/2013/9_0/106_110.pdf.

6. Клейнер Г. Б. Ресурсная теория системной организации экономики / Г. Б. Клейнер // Российский журнал менеджмента. – 2011. – Т. 9. – № 3. – С. 3–28.
7. Колісник Ю. О. Архітектурні рівні управління життєздатністю економічних систем / Ю. О. Колісник // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2010. – № 2. – С. 104–108.
8. Куликов Л. В. Психогигиена личности: Основные понятия и проблемы / Л. В. Куликов. – Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУ, 2004. – 464 с.
9. Лактионова А. И. Влияние личностных и средовых характеристик на жизнеспособность и социальную адаптацию старшеклассников / А. И. Лактионова, А. В. Махнач // Другое детство : Вторая Всероссийская науч.-практ. конф. по психологии развития; 25–27 ноября. – Москва, 2009. – С. 216–218.
10. Леонтьев Д. А. Тест жизнестойкости / Д. А. Леонтьев, Е. И. Рассказова. – Москва : Смысл, 2006. – 63 с.
11. Маннапова К. Р. Життєздатність в системі поняття життєздатності [Електронний ресурс] / К. Р. Маннапова. – 2012. – Режим доступу: https://www.google.com.ua/?gws_rd=ssl#q=Маннапова+К.Р.+Життєздатність+в+системі+поняття+життєздатності.
12. Моделювання структури життєздатних соціально-економічних систем: монографія / [Л. Н. Сергєєва, А. В. Бакурова, В. В. Воронцов та ін.]; за заг. ред. д. е. н., проф. Л. Н. Сергєєвої. – Запоріжжя : КПУ, 2009. – 200 с.
13. Моделювання управління життєздатністю комерційного банку : монографія / [Л. Н. Сергєєва, Т. М. Книщенко, О. В. Марковський та ін.]; за заг. ред. д. е. н., проф. Л. Н. Сергєєвої. – Запоріжжя : КПУ, 2011. – 360 с.
14. Пономаренко В. С. Стратегія розвитку підприємства в умовах криз : монографія / В. С. Пономаренко, О. М. Тридід, М. О. Кизим. – Харків : ІНЖЕК, 2003. – 323 с.
15. Ричард Р. Эволюционная теория экономических изменений / Р. Ричард, Р. Р. Нельсон, С. Дж. Уинтер. – Москва : Финстатинформ, 2000. – 474 с.
16. Florian V. Does hardiness contribute to mental health during a stressful real-life situation? The roles of appraisal and coping / V. Florian, M. Mikulincer, O. Taubman // Journal of Personality and Social Psychology. – 1995. – № 4. – P. 687–695.
17. Maddi S. Hardiness and Mental Health / S. Maddi, D. Khoshaba // Journal of Personality Assessment. – 1994. – Vol. 63. – № 2. – P. 265–274.
18. Orekhova K. Instrumentary for providing financial security of enterprise : monograph / K. Orekhova. – Germany : LAP, 2015. – 80 p.
19. Rush M. C. Psychological resiliency in the public sector: “Hardiness” and pressure for change / M. C. Rush, W. A. Schoael, S. M. Barnard // Journal of Vocational Behavior. – 1995. – Feb 46 (1). – P. 17–39.
20. Solcova I. Daily stress coping strategies: An effect of Hardiness / I. Solcova, P. Tomaneek // Studia Psychologica. – 1994. – Vol. 36. – № 5. – P. 390–392.

Стаття надійшла до редакції 04.08.2016.

Андрющенко И. Е. Теоретико-методологические основы жизнеспособности субъекта хозяйствования

В статье решено важное научно-практическое задание по обобщению и развитию теоретико-методологических положений жизнеспособности субъекта хозяйствования. Определена взаимосвязь между экономическими теориями и теорией жизнеспособности субъекта хозяйствования. Выявлены принципы жизнеспособности субъекта хозяйствования. Разработана схема и модель жизнеспособности субъекта хозяйствования.

Ключевые слова: субъект хозяйствования, жизнеспособность, существование, развитие, устойчивость, надежность, живучесть, мотивированность.

Andryushchenko I. Theoretical and Methodological Basis Business Entity Viability

In the article the important scientific and practical tasks on synthesis and development of theoretical and methodological provisions of of a business entity viability. The relationship between economic theories and the business entity viability theory has been identified. The business entity viability principles have been determined. The business entity viability model has been developed.

Since the crisis market environment significantly affected the financial and economic activities of domestic enterprises, so is very important and extremely topical issue of generalization and development of theoretical and methodological provisions viability of the entity in the current economic conditions. Analysis of the research authors found that existing approaches to sustainability entities focused on stable economic conditions. However, the present economic processes are characterized by instability, stagnation.

Thus, to maintain the viability of the entity must be provided with both external and internal homeostasis, that support the critical parameters of the entity within the prescribed limits. External homeostasis suggests that, at any change in the external operating conditions, the entity goes into a state that best suits the circumstances, and maintains stability of the system relative to the environment. The internal homeostasis suggests that for every unexpected change of internal state made managing the impact that eliminates the effects of this change and keeps the internal stability of the entity.

Proved the viability of the model entity is a motorcade between the properties, principles, relations between the properties and principles of sustainability entity; the environment in which the operating entity, and an interval of time during which an entity retains its integrity.

Key words: *business entity, viability, existence, development, stability, reliability, persistence, motivation.*